

Л. Т. Сенік

Літературна опозиція

ЛІТЕРАТУРНА ОПОЗИЦІЯ – унікальне явище в українській літературі 1920–30-х рр., що виникло як реакція на тиск більшовицького режиму на письменників із вимогою дотримуватися обов’язкових тем соцреалізму і прославлення компартії. Її ідеол. основою була політ. опозиція, найяскравішим виразником якої став М. Хвильовий. Література «проти течії» була вільною від парт. [догматизму](#), схематизму в зображенні людини, сповнена твор. пошуків і нестандарт. мислення. Представники цієї літ-ри – В. Підмогильний, [М. Івченко](#), [Б. Антоненко-Давидович](#), [Ю. Яновський](#), [Юліан Шпол](#) (М. Яловий), [М. Йогансен](#) та ін. – активно опрацьовували психологію героя, розкривали його в екстремал. чи склад. умовах екзистенції, ставили гострі проблеми існування нації в умовах тоталітаризму, збереження її ідентичності і проблем духов. виживання. Твори «проти течії» позбавлені властивого офіціоз. літературі штуч. оптимізму. На противагу йому М. Хвильовий розробив творчу концепцію літ. вітаїзму як самоствердження укр. людини у вкрай несприятливих для існування умовах. Автори успішно здійснювали пошук свіжих, новатор. форм розповіді, застосовували пародію (роман [Д. Бузька](#) «Голяндія», Х., 1930; повість М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію», Х., 1932), езопів. мову (у полеміч. памфлеті «Повість про санаторійну зону» М. Хвильовий у завуальов. формі накреслив програму визволення, яку громада не розуміла й не могла реалізувати; ідея месіянізму укр. [інтелігенції](#), на яку зроблено особливий акцент, була романтич. візією письменника). Л. о. була відвертою та прихованою. Перша – явне заперечення нелюд. умов режиму, різка критика політ. курсу Москви щодо України (повість В. Підмогильного «Остап Шаптала» // «Шляхи мистецтва», 1921, № 2; роман М. Хвильового «Вальдшнепи» // «ВАПЛІТЕ», 1927, № 6), пошуки нац. ідентичності (повість Б. Антоненка-Давидовича «Смерть» // «Життя й революція», 1927, № 10–12). Прихов. Л. о. – у зверненні до «далеких», антич. тем *неокласиків*, які не приймали «рев.» дійсності з її запереченням «бурж.» культур. надбань і культом *пролетаріату* та його сили, за допомогою якої й насаджують «нар.» владу, насправді ворожу народові. У руслі прихов. опозиції перебувала поезія В. Свідзінського – не як «втеча» від дійсності, а як виклик їй незалеж. твор. поставою поета.

Л. о. зіграла виняткову роль у розвитку укр. письменства як твор. фактор його естет. і філос. оновлення, що впливало з нового бачення укр. дійсності після поразки нац. змагань за державність. Частина твор. інтелігенції у 1920-х рр. ще не позбавилася ілюзій стосовно ймовір. в умовах [більшовизму](#) нормал. розвитку укр. культури, літ-ри; звідси суперечливість у поглядах, зокрема М. Хвильового. Проте з посиленням тоталітаризму ці ілюзії зникли. Л. о. культивувала інтелектуал. мистецтво, спираючись на світ. філос. думку, нац. традиції та досягнення європ. літ-р. У творах «проти течії» помітні тенденції [екзистенціалізму](#), що в укр. умовах 1920-х рр. мав відмінні риси від творів у зх.-європ. літ-рах. Усвідомлюючи безперспективність існування, борючись за виживання й шукаючи вихід, людина не втрачає надії. Нерідко обраний шлях призводив до трагізму, проте герої сповнені віри в перемогу. Драм. конфлікт особи, групи людей з суспільством не завершується перемогою добра над злом; перемога – у перспективі майбутнього, її морал. сенс ґрунтується на внутр., духов. силі особистості проти імперії зла. В екстремал. умовах люди з морал., християн. засадами приречені на криз. існування, що й породжувало трагічну свідомість та формувало особистість, яка готова до змін і прагне змінити суспільство. Це нові люди з нестандарт. мисленням (роман М. Івченка «Робітні сили», Х., 1929). Концептуал. твори Л. о. переконували в необхідності докорін. змін. Літ. критика виявляла в худож. баченні М. Івченка *пантеїзм*, відзначала вплив фройдизму на В. Підмогильного. Професійно цікавилися [антропософією](#) М. Хвильовий, М. Івченко, М. Куліш, М. Яловий, П. Тичина, [Лесь Курбас](#), [М. Семенко](#), [Михайло Орест](#) (Зеров) та [Микола Зеров](#). Далекі від офіційно визнаної філос. системи дієво допомагали протиставитися режим. філософії – *матеріалізму*, держ. релігії – *атеїзму*. Л. о., спираючись на ідеаліст. філос. системи, прагнула вийти на вільний твор. пошук, обстоювати власне бачення дійсності, зберегти творчу й нац. ідентичність. У руслі Л. о. були можливі творчі експерименти, відкриття, не контрольов. парт. і літ. функціонерами. Проте вихід з-під контролю режиму неможливий: піддана суворій, погром. критиці Л. о. припинила існування на поч. 1930-х рр., більшість її учасників режим репресував і фізично знищив.

Досвід Л. о. успішно використала [Л. Костенко](#) у віршов. романі «Маруся Чурай» (К., 1979) через іносказання, обходячи режимну *цензуру*, розкрила драму поета, творчості «в облозі» – фактич. стану письменника в умовах більшовизму в Україні.

Рекомендована література

1. Хвильовий М. Холодний Яр та «громадянська війна» // СіЧ. 1992. Ч. 8;
2. Плющ Л. Дві моделі культурної революції // *Krakowskie zeszyty ukrainoznawcze*. Kraków, 1992–93. Т. 1–2;
3. Сенік Л. Українська проза трагічної свідомості (20-ті роки) // Другий міжнар. конгрес українців. Л., 1993;
4. Його ж. Микола Хвильовий і його роман «Вальдшнепи». Л., 1994.

Покликання на статтю:

Літературна опозиція / Л. Т. Сенік // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-55779>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).